

Üniversite Eğitimi ve Akademisyenler: Quo Vadis?¹

Mustafa Kemal Coşkun

Yrd. Doç. Dr.

Ankara Üniversitesi

DTCF, Sosyoloji Bölümü

Son yılların eğitime ilişkin, özellikle de üniversite eğitime ilişkin politikaların geldiği en önemli nokta, eğitimin toplumsal hareketlilik, toplumsal adalet ve eşitlik gibi temel özelliklerinin ikinci plana atılması ve giderek piyasanın talepleri her neyi gerektiriyorsa bizzat onun ihtiyaçlarına göre bireyler yetiştiren bir kurum haline gelmesidir. Daha önceleri uygulanan eğitim sisteminin de benzer işlevleri gördüğü söylenebilir elbette, ne var ki, epey bir zamandır uygulanan eğitim politikalarından farkı, kapitalizmin yeniden üretimini aile, ekonomi, siyaset ve diğer toplumsal kurumlar arasındaki dolayimler ile gerçekleştirmesiyle, özellikle 1980 sonrasında uygulamaya konan eğitim politikalarının kapitalizmin yeniden üretimini dolayimler aracılığıyla da değil, doğrudan doğruya yapmasından başka bir şey değildir. Dolayısıyla Türk eğitim sistemi, "toplumun yeniden üretiminden" "kapitalizmin yeniden üretimine" doğru evrilmektedir. Bu durumda hiç tereddütsüz söylenebilir ki, eski ve yeni eğitim politikaları arasındaki temel fark, yetiştirmiş olduğu insan gücünün niteliğinde ve ondan beklenen davranışta yatmaktadır. Birincisinde bireyler toplumsal bir fayda amacıyla yetiştirilip eğitim kamusal bir yarar güdülerek gerçekleştirilirken, ikincisinde girişimcilik/yatırımcılık kültürü geliştirilmekte, olasılıkçı ve relativist bilme yöntemlerine sahip bireyler yaratılmakta, böylece de sınıfsal eşitsizliklerin tekrar tekrar yeniden üretilmesi sağlanmaktadır. Anlaşılacağı üzere son yılların pek moda uygulamaları olan gerek teknokentler/teknoparklar gerekse eğitimin adım adım özelleştirilmesi doğrudan bu amaca hizmet etmektedir. Tam da burada bir yanlış anlamayı önlemek için geçmiş yıllarda uygulanan eğitim politikalarının idealize edilecek bir tarafı olmadığını da vurgulamak gerekir. Tarihsel gelişim süreci içinde üniversitelerin sermaye birikim

---

¹ Nereye Gidiyorsun?

süreçleri, sınıf ilişkileri ve mücadeleleri ile toplumsal hareketler içerisinde şekillendiği, bu çerçevede üzerine bir takım işlevler aldığını söylemek mümkündür ve bu, Türkiye’de daha önce uygulanan eğitim politikaları için de geçerlidir. Ancak eskiden, üniversitelerin yukarıda vurguladığımız işlevlerini yerine getirebilmesinin en azından akademik özerklik ve demokratik yönetim ilkeleri çerçevesinde olabileceği kabul edilmekteydi. Şimdi olan ise tam da bu ilkelerin ortadan kaldırılmasıdır.

Yukarıda bahsettiğimiz türden değişimlere uğrayan bir üniversiter yapı, ister istemez onun bir parçası olan akademisyenleri de değiştirip dönüştürecektir. Gillian Evans, *Akademisyenler ve Gerçek Dünya* (2002) adlı çalışmasında, akademisyenleri her toplumda “düşünmesi için para verilen” bir kesim olarak tanımlar. Ancak toplum bu ödemedi vazgeçerse akademisyenler açısından nasıl bir tablo ortaya çıkacaktır? Toplumun akademisyene bu değeri vermekten vazgeçmesi, pek doğal olarak kamu kaynaklarının azaltılması, kamu hizmetinden vazgeçilmesi, yani basitçe eğitimin giderek özelleştirilmesi anlamına gelecektir. Bu durumda akademisyen, bağlı olduğu kurum/kuruluş hangisiyse bizzat ona uygun olarak düşünecek, ya da en azından bu yönde düşünmesi istenecektir. Yani, eğer akademisyenin “düşünmesi” için ödenecek para özel şirketler tarafından karşılanırsa, bu durumda düşünmekte özgür olunamayacağı, doğrusu, “düzene göre” ya da “ücretini ödeyene göre” düşünmek zorunda kalacağı söylenebilir. Fransızların çok yerinde tabiriyle “parayı veren yönetecektir”. Ne var ki mesele burada bitmemektedir. Zira, sadece “özel” üniversiteler değil “kamu” üniversiteleri de bu dönüşümden nasibini alacak, örneğin bilimsel araştırmalar sadece ve sadece proje bazında gerçekleştirilecek, araştırmalar projeye özel bir finansmanla yapılabilecek, dolayısıyla akademik metin bir tür “şirket faaliyet raporuna” (Harvey, 1998) dönüşecektir. Hatta “iyi akademisyen” olmanın ölçütü, nereden ve nasıl olursa olsun ama en azından bir projesi olsun mantığıyla belirlenecek, en fazla proje alan/yapan “en iyi akademisyen” mertebesine erişecektir. Bu noktada artık şunu söyleyebiliriz ki, piyasada meta/para/pazar değeri bulamayan, “kendini pazarlama” açısından yeterli performansı gösterememiş her türlü akademik üretimin ve belli bir pozisyonu işgal eden her akademisyenin akademik hayattan ya tamamen aforoz edilmesi ya da daha esnek bir ifade ile periferikleştirilmesi, en azından sindirilerek köşeye sıkıştırılmaya çalışılmasıdır söz konusu olan. Harvey, bu nedenle olmalı, “artık bilimsel araştırmada itici güç olarak merakın demode olduğunu, bunun yerine araştırmalarımızı sanayi ve hükümet hizmetinde gerçekleştirmek gerektiği”ne (Harvey, 1998: 112) ilişkin yorumları duyunca irkildiğini belirtir. Zira böylece bilimsel bilgi üretme işi, akademisyenlerin kariyer elde etmek amacına hizmet eden, bu arada birbirleriyle de rekabet etme güçlerini artıran, öğrenci dışında pazarın ve sermayenin yararına işleyen bir faaliyet alanına dönüşecektir. Dolayısıyla bu yolla “postmodern” akademisyen de oluşturulmuş olacaktır ki, bu akademisyenin temel niteliği “kamusallıktan ric’at etmek”ten (Çiğdem, 2003: 68) başka bir şey olmayacaktır. Böylece de, özel üniversitelerin “sayısı” hızla artırılırken kamu üniversitelerinin “niteliği” de hızla düşürülecek, bir taraftan

ekonomik liberalizm yerleştirilirken diğer taraftan en liberal ilkelerden birisi olan "eğitimde fırsat eşitliği"nin yerinde yeller esecektir. Bu noktada hiç de haksızlık etmediğimiz en güzel örneği YÖK'ün 2006 yazında hazırladığı "Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi" başlıklı raporudur. Çok kısaca rapor, "Üniversitelerdeki bilimsel araştırma faaliyetlerini sermaye ve özel sektörün gelişimi açısından verimli kılmak; yine aynı mantıkla üniversiteyi özel sektörün nitelikli emek ihtiyacının karşılanması için aracılık olarak görmek; büyük bir 'talebin' yöneldiği kârlı bir alan olarak tanımlanan bu hizmet alanındaki kamusal yükümlülükleri kaldırarak sermaye için yatırım ve kâr fırsatları yaratmak" amacını gütmektedir (Ankara Üniversitesi Asistan Girişimi, 2007: 147).

Bilimsel çalışmalar bir kez pazarlamaya yönelik olarak yapıldığında, daha doğrusu bilimsel üretim değişim değerine sahip bir çıktı haline getirilip akademik bir rekabet konusuna dönüştürüldüğünde her türlü akademik ve bilimsel özerklik de bir tarafa bırakılacak, akademisyen bizzat pazarın/pazar ilişkilerinin merhametine terk edilecek, bu süreç pek doğal olarak üniversite hocasını da her "iktidar" karşısında tir tir titreyerek yerlere kapanan, iktidardaki bu güç her ne ise onu hissettiğinde biat eden güçsüz bir varlığa çevirecektir. Zira bu gelişmeler bir bütün olarak akademisyenin her türlü iş güvencesinden de mahrum edilmesi anlamına gelmektedir. Bu durumda doğal olarak bazı üniversite hocaları, siyasal iktidar odağı olarak gördükleri kimselere biraz daha yakınlaşarak aramış oldukları iktidarı/gücü oralarda aramayı/bulmayı tercih edeceklerdir. Bu durumun zorunlu sonucu, "güçlü" olanın, "iktidarda" olanın hizmetkârı olmaktan başka bir şey değildir. Zira hatırlanacağı gibi, 12 Eylül'ün hemen arkasından üniversitelerde estirilen terör sonucu, kimi üniversite elemanı kanun öyle istiyor diye sakalını kesmiş, kimi profesör olabilmek için yayınlarını gizlemiş, kimisi de YÖK'ün hizmetkârı olmuştur.

Ancak mesele bununla da bitmez, zira üniversiteler bir kez pazara açıldığında, doğaldır ki her üniversite pazarda kendisine bir yer bulmaya çalışacak, dolayısıyla kendisini "en iyi pazarlayan" üniversite bir anda "en iyi eğitim veren üniversite" mertebesine ulaşacaktır. Bundan sonra hiç şüphemiz kalmamalıdır ki, bu tür bir anlayışla yetiştirilen birey de piyasa kurallarına uygun ve hatta derinden bağlı olacaktır. Piyasa kurallarına derinden bağlı insan tipi ise, rekabete girebilen, ne kadar "esnek" ise rekabet yeteneği de o kadar artan, dolayısıyla esnekleştiği ölçüde/oranda iş bulabilen, esnek olmak için de sözüm ona sürekli kendisini yenileyen ve seyyar, yani iş değişikliklerine hazır, bu nedenle de "ne iş olsa yaparım"ı ilke edinmiş, bu söylemi benimsedikçe de piyasada değeri artan bir insan tipi olacaktır. Bu duruma en güzel örneklerden biri, Richard Sennett'in *Karakter Aşınması* (2002) kitabında anlattığı bir fırın işçisinin söyledikleridir: "Fırıncılık, ayakkabıcılık, matbaacılık, hiç fark etmez, hepsi gelir elimden". Anlaşılan o ki günümüzde, çalışan tüm insanlardan beklenen, tıpkı kapitalist girişimciye özgü özellikler gibi, geçmişini terk edip parçalanmayı benimsemek, risk alıp rekabete girmeyi becerebilmek, olabildiğince en yüksek karı/geliri elde

etmeye çalışmak ve elbette ki bütün bunları yaparken insan dahil olmak üzere önüne çıkan herhangi bir engeli yıkıp/devirip geçmektir.

Bu sürecin başka bir sonucu, aşırı bir "sembolizm" tutkunluğudur (Cangızbay, 2003: 87). Zira her üniversite bir kez kendisine pazarda yer açmaya çalıştığında, diyelim yabancı dille eğitim verme, öğrenciye yabancı dilde materyaller veriyor olma, yurt dışı anlaşmalarla öğrencileri yabancı ülkelere gönderiyor olma, yabancı dilde yayın yapma gibi üniversite olmakla hiçbir zorunlu bağı bulunmayan nitelikler aracılığıyla kendisini değerli kılmaya çalışıyor/çalışacak demektir. Ve maalesef akademisyenin bizzat kendisi de bu sembolizm tutkunluğundan muzdariptir. Bu tür bir sembolizmle malul olan bir akademisyen, kendi bildiği bir yabancı dili, kendi ana dilinde daha iyi/doğru/sağlıklı düşünmesini sağlamak amacıyla kullanılacak bir araç olarak değil de, bir akademik yükselme aracı olarak kullanacaktır ki, bu durumda olan bir akademisyen, pek doğal olarak yazdıklarının bilimsel değeri/doğruluğu ya da bilimselliği kaygısından tamamen bağımsız olarak, yazmak için kullandığı dil hangisiyse, işte bizzat o dili doğru kullanma konusunda tasalanacak, bu arada aslında bilim üreten kişi değil de bir çeşit aktarmacı olduğunun da farkına varamayacaktır. Yani basitçe söylenirse, örneğin sosyolog ya da siyaset bilimcisiyseniz, burada önemli olan sosyolojiyi ya da siyaset bilimini ne derece iyi bildiğiniz, bu alanda ne derece iyi olduğunuz filan değil, fakat kendi anadiliniz olmayan başka bir dili ne derece iyi kullandığınızdır. Böyle birisi için ilk ve en önemli şey, yazdığının ne olduğundan öte, hangi dilde yazdığı, o dili ne kadar iyi bildiği/kullandığı vb. olacaktır. Bu arada belirtmek gerekir ki, bu duruma düşmüş birisi, yabancı dilde yayınlanmış kitap ya da makalelere ne kadar çok referans veriyorsa o kadar çok bununla iftihar edecek, kendisini daha bilimsel sayacak, bu arada sırtı da sıvazlanacak, yabancı dilde yaptığı yayın sayısı ölçüsünde itibar görecektir. Bu tür bir sembolizm, akademisyeni sadece bilim üretmekten alıkoymaz, onu bizzat bu sembolizmle ifade edilen pazarlık bir mal haline dönüştürür.

Gözümüzün önünde bütün bunlar olurken, pek doğal olarak akademisyenlerin birbirleriyle ve kendi kurumlarıyla ilişkileri de başka bir biçime bürünecektir. Şöyle ki:

1. Genel olarak söylendiğinde üniversiteden her siyasal güç korkar, çünkü kapitalist sistemlerde, gerçek anlamda üniversiteler yaygın olarak toplumun ve insanlığın çıkarı doğrultusunda eleştiri yükselterek güçlü kesimleri ve onların siyasal temsilcilerini rahatsız eder, toplumsal bir muhalefet geliştirme gücüne sahiptir. Gelişmiş ülkelerin üniversiteleri de dahil olmak üzere bugün üniversitelerin toplumun yararına egemen sınıfları ve onların siyasal temsilcisi olan yöneticileri rahatsız edici bir davranışı söz konusu değildir. Demek ki, sistemin amacı gerçekleşmiştir. Yukarıda anlatılan süreçle birlikte akademisyenler, artık "ehlileşmiştir". Zira özellikle pratik yönelimli araştırma paradigmalarına teslimiyet, eleştirel tutumun da terk edilmesiyle sonuçlanmaktadır (Çiğdem, 2003: 69). Böylece

gerektiğinde sisteme muhalefet etme özelliği de ortadan kalkmıştır. Ehlileşmiş olmak, pek doğaldır ki, insanın sisteme entegre olması, sistemle bütünleşmesi anlamında bir akademisyenin intiharı demektir. Bu durumda akademisyenlerin yukarıda anlatılan gerek üniversiteler gerekse kendileri açısından olumsuz sonuçlar doğuracak sürece bir direnme stratejisi geliştireceklerini beklemek, biraz kötümser bir yorum olmakla birlikte, pek olanaklı görünmemektedir. Kaldı ki aslında bu süreç az ya da çok akademisyenlerin kendilerinin eseridir. Nitekim, örneğin yabancı dilde yayın konusunda üniversitelerde yapılan tartışmalara bakılınca, bir direnme stratejisinden çok değişen sisteme ayak uyduracak gibi görünmektedirler.

2. Bir başka önemli sonuç, akademik yaşamda zaten yarım yamalak olan demokratik işleyişin neredeyse bütünüyle ortadan kalkmasıdır. Zira akademisyenler kendilerini bir otorite kaynağı olarak görmekte (Cavan, 1970: 177), otoriteye muhalefet etmek bir tarafa bizzat kendileri otorite olmaktadır. Ne var ki herkesin bir konuda kendisini otorite saydığı bir yerde, üzerinde otorite kurulmaya çalışılan şey de herkesin bir astı, diyelim yardımcı doçentin asistan, doçentin yardımcı doçent, profesörün doçent vb. olacak, diğer taraftan herkes kendi eşitiyle de yarışma içerisine girişmek durumunda kalacaktır ki, bu durumda kendi kurumsal ilişkileri içinde bile demokratik yöntemleri deneyimlemekten oldukça uzak bir yapı ortaya çıkacak demektir. Bunun zorunlu sonucu ise bir "üst"e kayıtsız ve şartsız bağımlılık, onun otoritesine biat etmektir. Bu durumda akademik özerklik ve özgürlükten de bahsetmek olanaksız olacaktır.

3. Tüm bunlar kaçınılmaz olarak akademisyenlik kimliğinde değişimlere/aşınmalara ve dolayısıyla da akademisyenin yaptığı iş üzerindeki kontrolünün kaybolmasına, kısacası, yaptığı işe, ürettiği ürüne ve giderek çevresine yabancılaşmasına yol açacaktır. Bu nedenle akademisyenler, mesleki kimliklerini yeniden tanımlama durumunda kalacaklardır. Nitekim, yukarıda vurguladığımız süreçle birlikte eğitim çeşitlenmiş (uzaktan eğitim, on-line eğitim, sürekli eğitim gibi) ve akademisyenler de piyasada yaptıkları işe ya da verdikleri hizmete göre sınıflanır olmuştur. Böylece akademisyenler, ölçülebilir 'nesnel' kriterler üzerinden farklılaşan ve aralarında uçurumlar olan işçilere dönüştürülerek, ait olunan disipline olan aidiyet de kuruma aidiyete dönüşmüştür (Nixon ve diğ., 2001: 227-233).

4. Ve nihayet, üniversitenin ve akademisyenlerin işlevlerinde dönüşüm gerçekleşmiştir. Artık günümüz üniversitelerinin toplumu düzenleme işlevleri giderek küresel kapitalizmi ve piyasalaşmayı haklılaştırma, bunlar adına uygulanan politikaları meşrulaştırma görevini yüklenmektedirler. Üniversite bu duruma getirilirken, elbette ki bu meşrulaştırma işinin taşıyıcısı/aktörü de ister istemez akademisyenin kendisi olacaktır.

Söylemeye bile gerek yoktur ki bu türden değişim ve dönüşümler, kaçınılmaz olarak akademisyene özgü olması gereken bir özellik olan "eleştiri"den uzaklaşmasına yol açmıştır. Oysa üniversite ve akademisyenlik bilgi ve görüş açıklamayı, gündemi yakalayarak ona müdahale etmeyi ve yer yer gündemi belirlemeyi zorunlu kılar. Sonuç çok açıktır: Önce akademik kriz ve "entellektüelliğin ölümü" (Kwiek, 2000) ve buna bağlı olarak "profesyonel kimlik krizi", bu kriz dolayısıyla Amerikan tarzı üniversite (Nixon, ve diğ., 2001: 230)'ye geçiş, ve elbette ki bu süreçle birlikte eleştirel olmayan, apolitik, piyasanın kurallarına göre bilgi üreten, rekabetçi akademisyenlerin yetiştirilmesi. Bütün bunlardan sonra üniversitenin ve akademisyenlerin "nereye gidiyor" olduğuna ilişkin duyulan kaygı, pek haklıdır.

Kaynakça

- Ankara Üniversitesi Asistan Girişimi, 2007, "Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi (Taslak) Raporuna İlişkin Bir Değerlendirme", *Eğitim Bilim Toplum*, 5 (9).
- Cangızbay, K., 2003, "Sürekli Seferberlik ve Teyakkuz Rejiminin Kurumu Olarak Üniversite", *Toplum ve Bilim*, 97.
- Cavan, S., 1970, "Class Status and the Academic Dilemma", *Sociology of Education*, 43 (2).
- Çiğdem, A., 2003, "Üniversiteye Ne Oldu?", *Toplum ve Bilim*, 97.
- Evans, G., 2002, *Akademisyenler ve Gerçek Dünya*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Harvey, D., 1998, "The University in Ruins", *The Atlantic Monthly*, 282.
- Kwiek, M. 2000, "The Nation-State, Globalization and the Modern Institution of the University", *Theoria: A Journal of Social and Political Theory*, 96.
- Nixon, J. & Diğerleri, 2001, "Towards a New Academic Professionalism: A Manifesto of Hope", *British Journal of Sociology of Education*, 22 (2).
- Sennett, R., 2002, *Karakter Aşınması*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.